

DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2023.02.018>
УДК 024:025.5]-024.87:004.77](477)(045)

Антоній Ржеуський,

<https://orcid.org/0000-0001-8711-4163>,

кандидат наук із соціальних комунікацій, докторант,

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (м. Київ, Україна)

вул. Лаврська, 9, Київ, 02000, Україна

e-mail: antonii.v.rzheuskyi@lpnu.ua

Наталія Кунанець,

<https://orcid.org/0000-0003-3007-2462>,

докторка наук із соціальних комунікацій, професорка,

професорка кафедри Інформаційних систем та мереж,

Національний університет «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна)

вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, Україна

e-mail: nek.lviv@gmail.com

Дистанційні послуги наукових бібліотек класичних університетів України в умовах карантину та воєнного стану

Метою статті полягає в дослідженні вебсайтів наукових бібліотек класичних університетів України щодо виявлення дистанційних сервісів, якими бібліотеки обслуговують своїх користувачів під час пандемії та воєнного стану, та здійсненні їх порівняльного аналізу. **Методи дослідження.** Використано загальнонаукові методи дослідження: аналіз, узагальнення, синтез, порівняльний аналіз. **Висновки.** Дослідження дозволило визначити перелік дистанційних послуг, представлених на вебсайтах бібліотек: електронна доставка документів (ЕДД), визначення індексів УДК, онлайн-консультації, віртуальна довідка, онлайн-консультант, онлайн-реєстрація користувачів, віддалений доступ до передплачених баз даних та баз даних, до яких надається тестовий доступ, пошук літератури за темою дослідження, мобільні застосунки, онлайн семінари та вебінари, створення та підтримка профілю дослідника у таких наукових сервісах як: ORCID, Google Академія, Scopus Author ID, Researcher ID, ResearchGate. Проведено порівняльний аналіз дистанційних послуг бібліотек класичних університетів України. Встановлено, що бібліотека Сумського державного університету є лідером із надання найбільшого переліку дистанційних послуг серед бібліотек класичних університетів України під час карантинних обмежень та воєнного стану.

К л ю ч о в і с л о в а: вебсайт, бібліотека, сервіс, воєнний стан, дистанційні послуги, карантин.

Актуальність статті полягає у дослідженні дистанційних послуг, які надають наукові бібліотеки класичних університетів України своїм користувачам в умовах пандемії та воєнного стану. Проведено дослідження вебсайтів наукових бібліотек класичних університетів України. Бібліотеки як соціальні інститути, перебуваючи в умовах карантинних обмежень, змогли напрацювати значний досвід із дистанційного інформаційного обслуговування користувачів, що дозволило здійснювати подібну практику під час воєнного стану.

Аналіз досліджень та публікацій. О. Ісаєнко складниками дистанційного інформаційного обслуговування користувачів вважає віртуальну довідкову службу та електронну доставку документів [1]. Спроба розглянути трансформацію бібліотечно-інформаційного обслуговування на базі Національної бібліотеки

Україні імені В. Вернадського була здійснена І. Смоляр та Л. Туровською [4]. К. Фомичова, розглядаючи дистанційне бібліотечне обслуговування під час карантину, робить акцент на проведенні соціокультурних та освітніх заходів в онлайн режимі [5]. Л. Міліціна на практиці роботи наукової бібліотеки Маріупольського державного університету висвітлює роботу таких дистанційних сервісів книгозбірні: віртуальна довідкова служба, електронна доставка документів, присвоєння індексів УДК, «бібліотекар онлайн» [4]. М. Майстришена, розкриваючи дистанційні форми роботи бібліотеки Буковинського державного фінансово-економічного університету, пріоритет надає сервісу «віртуальна довідка» [2].

Мета статті полягає в дослідженні вебсайтів наукових бібліотек класичних університетів України щодо виявлення дистанційних сервісів, якими бібліотеки обслуговують своїх користувачів під час пандемії та воєнного стану, та здійсненні їх порівняльного аналізу.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з тим, що охоплено широкий перелік бібліотек – для зручності порівняльного аналізу присвоїмо їм певні індекси.

А – Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія»;

В – Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка;

С – Наукова бібліотека Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Д – Бібліотека Сумського державного університету;

Е – Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Ф – Наукова бібліотека Хмельницького національного університету;

Г – Наукова бібліотека Запорізького національного університету;

Н – Бібліотека Криворізького національного університету.

Таблиця 1.

Дистанційні сервіси наукових бібліотек класичних університетів України

	А	В	С	Д	Е	Ф	Г	Н
Електронна доставка документів (ЕДД)	+	-	+	+	-	+	+	-
Визначення індексу УДК	+	+	+	+	+	-	+	-
Онлайн-консультації	-	+	-	+	-	-	-	-
Віртуальна довідка	-	-	+	-	+	+	+	+
Онлайн-консультант	+	-	-	+	-	+	-	-
Онлайн-реєстрація користувачів	+	+	-	+	-	-	+	-
Віддалений доступ до передплатених баз даних та баз даних, до яких надається тестовий доступ	+	+	+	+	+	-	-	-
Пошук літератури за темою дослідження	-	-	-	+	-	-	-	+
Мобільні застосунки	-	+	-	-	-	-	+	-
Онлайн семінари та вебінари	+	-	-	+	-	-	-	-
Створення та підтримка профілю дослідника у таких наукових сервісах: ORCID, Google Академія, Scopus Author ID, Researcher ID, ResearchGate	+	-	-	-	-	-	-	-
Редагування списків використаних джерел	-	-	-	+	-	-	-	-

Перелік дистанційних послуг, які надаються на вебсайтах наукових бібліотек класичних університетів України, представлено у табл. 1.

Переходимо до більш глибокого порівняльного аналізу.

Так, дистанційну послугу із визначення індексів УДК запровадили шість бібліотек із восьми (рис. 1).

Послугу електронної доставки документів надають п'ять бібліотек із восьми бібліотек (рис. 2).

Рис. 1. Послуга із визначення індексів УДК науковими бібліотеками класичних університетів України

Рис. 2. Послуга електронної доставки документів

Так, щоб скористатися цією послугою, користувачеві наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» необхідно заповнити відповідну форму, зазначивши джерела та необхідний діапазон сторінок, і після цього на електронну скриньку надійде сканований фрагмент документа. Наукова бібліотека Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника надає можливість отримати електронну версію документів після оформлення запити через Google форму.

Бібліотека Сумського державного університету ще з початку пов'язаних із ковідом карантинних обмежень запровадила нову послугу – сканування та електронну доставку документів для студентів та співробітників свого університету. Обравши необхідні документи з електронного каталогу, користувач заповнює відповідну онлайн-форму. Працівники бібліотеки надсилають скановані фрагменти документів на електронну адресу, яку вказав користувач у заявці.

Наукова бібліотека Запорізького національного університету надає дистанційну послугу зі сканування літератури з фондів бібліотеки та електронної доставки електронних копій із розпізнаванням тексту або ж доставки цифрових копій без розпізнавання.

Наукова бібліотека Хмельницького національного університету також пропонує скористатися сервісом електронної доставки документів.

Під час дослідження на п'яти вебсайтах наукових бібліотек класичних університетів України з восьми виявлено віртуальної довідкової служби (рис. 3).

Наукові бібліотеки Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, Хмельницького національного університету та бібліотека Криворізького національного університету надають своїм користувачам можливість скористатися віртуальною довідкою. На вебсайті Центральної наукової бібліотеки Харківського національного

університету ім. В. Н. Каразіна діє довідково-бібліографічна служба «Віртуальний Бібліограф». Наукова бібліотека Запорізького національного університету пропонує скористатися віртуальною довідковою службою «Запитай бібліографа».

Оскільки у багатьох користувачів сьогодні виникають труднощі з відвідуванням бібліотеки та доступом до світових інформаційних ресурсів, який надавався лише з електронних читальних залів ще до карантинних обмежень, варто відзначити спроби бібліотек розробити послуги щодо доступу до таких ресурсів з-поза меж бібліотеки. Нами встановлено п'ять книгозбірень з восьми, що надають користувачам віддалений доступ до передплатених електронних баз даних та баз даних, до яких надається тестовий доступ поза межами книгозбірні (рис. 4).

Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» пропонує користувачам сервіс віддаленого доступу до передплатених електронних баз даних та баз даних, до яких надається тестовий доступ (Cambridge Core, EBSCOhost, JSTOR, Research4life, ScienceDirect, Scopus, SpringerLink, Web of Science).

Науковою бібліотекою Львівського національного університету імені Івана Франка віддалено надається доступ до наукометричних баз даних Web of Science, Scopus. Користувачі можуть також дистанційно скористатися електронним каталогом. Розроблена мобільна версія електронного каталогу.

Рис. 3. Надання науковими бібліотеками класичних університетів України послуги віртуальної довідкової служби

Рис. 4. Надання науковими бібліотеками класичних університетів України віддаленого доступу до передплатених електронних баз даних та баз даних, до яких надається тестовий доступ

Бібліотека Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника надає віддалений доступ до світових електронних ресурсів: JournalTOC, Springer Nature, Bentham Science, ScienceDirect, баз даних EBSCO.

Бібліотека Сумського державного університету надає віддалений доступ до баз даних Scopus, Web of Science, SciVal, Springer Nature, MedOne Education.

Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна надає доступ як у локальній мережі університету, так і віддалено до таких баз даних: Scopus, SciVal, ScienceDirect, Web of Science, EBSCO, Springer, Royal Society of Chemistry, Oxford University Press, Cambridge University Press, CulOnline.

Якщо ж порівнювати за кількістю передплатених електронних баз даних та баз даних, до яких надається тестовий доступ поза межами бібліотек (рис. 5), то переважає Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, на другому місці – наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Рис. 5. Кількісне порівняння передплатених електронних баз даних та баз даних, до яких надається тестовий доступ поза межами бібліотек

Встановлено, що за популярністю та можливістю надання віддаленого доступу науковими бібліотеками класичних університетів України перше місце посідають наукометричні бази даних Scopus та Web of Science. На другому місці – ScienceDirect та бази даних EBSCO (рис. 6).

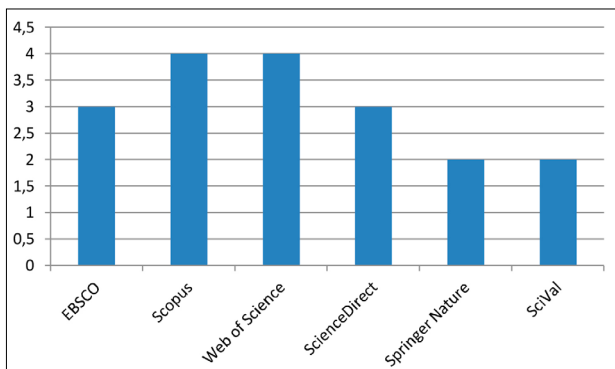

Рис. 6. Найпоширеніші передплатені електронні бази даних та бази даних, до яких надається тестовий поза межами бібліотек

Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» проводить для співробітників університету та студентів онлайн-семінари та вебінари з таких тем:

- Основи пошуку наукової інформації у електронних базах даних;
- Як ефективно використовувати ресурси EBSCO;
- Електронні науково-інформаційні ресурси бібліотеки НаУКМА;
- Інституційний репозитарій НаУКМА eKMAIR;
- Наукові ресурси відкритого доступу;
- Ресурси eLibraryUSA – особливості доступу та використання;
- Правила складання бібліографічних списків;
- Бібліографічні посилання: загальні положення та правила складання (ДСТУ 8302:2015);
- Етика наукового цитування;
- Принципи академічної доброчесності у вищій освіті;
- Scopus: секрети пошуку;
- Web of Science: використання у науковій діяльності;
- Google Академія для дослідників;
- Унікальні ідентифікатори вчених: ResearcherID, ORCID;
- Сервіс «Матеріали до курсів»: переваги та особливості.

Щоб стати слухачем, необхідно пройти реєстрацію на вебсайті бібліотеки та обрати відповідну тему.

Працівники наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» надають всебічну допомогу у створенні та підтримці профілю дослідника у таких наукових сервісах: ORCID, Google Академія, Scopus Author ID, Researcher ID, ResearchGate.

Співробітники бібліотеки Сумського державного університету проводять у дистанційному режимі консультації та тренінги з такого кола питань:

- Академічна доброчесність;
- Створення та налаштування профілів дослідників;
- Бібліометрія та наукометрія;
- Авторське право;
- Підбір журналу для публікації;
- Цитування та посилання;
- Архівування матеріалів в репозитарії СумДУ;
- Електронні ресурси для науки та навчання;
- Інструменти для аналізу та візуалізації даних;
- Інструменти для навчання та викладання.

Варто відзначити, що за кожною темою закріплений бібліотечний фахівець.

Бібліотека надає користувачам допомогу в організації та проведенні онлайн-заходів (лекцій, семінарів, конференцій).

Бібліотечні працівники надають консультації з питань використання сучасного комунікаційного програмного забезпечення (Zoom, Google Meet, Microsoft Teams).

Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. Івана Франка дистанційно надає консультації щодо доступу та роботи з наукометричними базами даних Web of Science, Scopus.

Бібліотека Сумського державного університету надає послугу тематичного підбору літератури до навчальних та наукових робіт. Для того, щоб скористатися цією послугою, необхідно заповнити онлайн-форму.

На вебсайті бібліотеки Криворізького національного університету діє дотична онлайн-послуга – «Вибіркове розповсюдження інформації».

Рис. 7. Вебсайти наукових бібліотек класичних університетів України, устатковані сервісом онлайн-консультант

Під час аналізу вебсайтів бібліотек було виявлено, що три з восьми устатковані сервісом онлайн-консультанта (рис. 7).

Працівники наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» надають довідки засобами поштової скриньки, онлайн-чату (онлайн-консультант).

Користувачі бібліотеки Сумського державного університету можуть задати запитання або отримати консультацію в режимі реального часу, скориставшись сервісом JivoChat (онлайн-консультантом).

На вебсайті наукової бібліотеки Хмельницького національного університету також діє сервіс онлайн-консультант.

В онлайн-режимі науковою бібліотекою Львівського національного університету ім. Івана Франка надаються бібліографічні, тематичні, уточнювальні, адресні, фактографічні довідки.

Надзвичайно важливим на сьогодні є запис нових користувачів до бібліотек в онлайн-режимі. Такий сервіс запровадили чотири бібліотеки (рис. 8).

Так, наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія», наукова бібліотека Львівського національного університету ім. Івана Франка та наукова бібліотека Запорізького національного університету здійснюють онлайн-реєстрацію користувачів. Користувачі наукової бібліотеки Запорізького національного університету можуть скористатись електронним каталогом в онлайн-доступі на мобільних пристроях Android. Для цього необхідно встановити мобільний додаток LibClient.

Бібліотека Сумського державного університету також здійснює онлайн реєстрацію користувачів. Зареєстровані користувачі можуть активувати сервіс «Електронний каталог» в особистому кабінеті. Також бібліотека цього університету надає можливість отримати на абонемент видання, які раніше були доступні

тільки у читальних залах. Для цього користувачам потрібно знайти необхідні видання в електронному каталозі, авторизуватися, здійснити замовлення, прийти та отримати замовлену літературу на абонементі.

Висновки. Було проведено дослідження вебсайтів наукових бібліотек класичних університетів України. Визначено множини та проведено порівняльний аналіз дистанційних послуг, що надаються бібліотеками під час карантину та воєнного стану. Варто відзначити, що далеко не всі бібліотеки, вебсайти яких були досліджені, надають базовий перелік дистанційних послуг.

У результаті дослідження було визначено лідера з надання дистанційних послуг – бібліотеку Сумського державного університету, їй із незначною перевагою поступається наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Отже, бібліотека Сумського державного університету здійснює онлайн-реєстрацію користувачів; надає послугу тематичного підбору літератури до навчальних та наукових робіт; онлайн-послуги щодо присвоєння класифікаційних індексів для статей, книг, дисертацій; здійснює редагування списків використаних джерел.

Також ця бібліотека запровадила послугу сканування та електронна доставка документів для студентів та співробітників свого університету. Обравши необхідні документи з електронного каталогу, користувач заповнює відповідну онлайн-форму. Працівники бібліотеки надсилають скановані фрагменти документів на електронну адресу, яку вказав користувач у заявці.

Працівники бібліотеки проводять у дистанційному режимі консультації та тренінги з широкого кола питань – від академічної доброчесності, створення та налаштування профілів дослідників, бібліометрії та наукометрії та авторського права до підбору журналу для публікації, правил цитування та посилання, архівування матеріалів у репозитарії Сумського держуніверситету, інструментів для аналізу та візуалізації даних, а також для навчання та викладання. Примітно, що за кожною темою закріплені бібліотечний фахівець.

Також користувачі цієї бібліотеки можуть отримати допомогу в організації та проведенні онлайн-заходів (лекцій, семінарів, конференцій).

Бібліотека Сумського державного університету надає віддалений доступ до баз даних Scopus, Web of Science, SciVal, Springer Nature, MedOne Education, Grammarly.

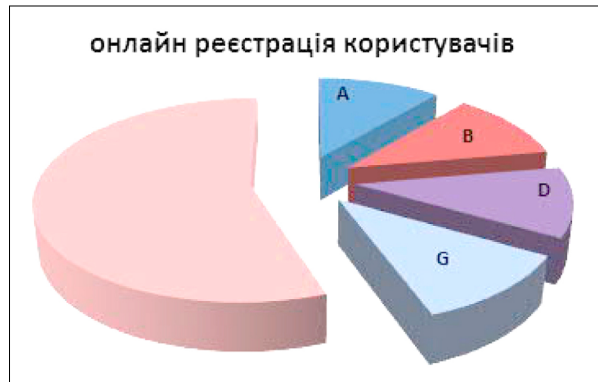

Рис. 8. Наукові бібліотеки класичних університетів, що здійснюють онлайн-запис користувачів

Користувачі можуть задати запитання або отримати консультацію в режимі реального часу скориставшись сервісом JivoChat на вебсайті бібліотеки.

На час карантину бібліотека Сумського державного університету надає можливість отримати на абонемент видання, які раніше були доступні тільки у читальних залах. Для цього користувачам потрібно знайти необхідні видання в електронному каталозі, авторизуватись та здійснити замовлення, прийти та отримати замовлену літературу на абонементі.

Бібліотечні працівники надають консультації з питань використання сучасного комунікаційного програмного забезпечення (Zoom, Google Meet, Microsoft Teams).

Список бібліографічних посилань

1. Ісаєнко О. Бібліотечне дистанційне обслуговування в Україні на сучасному етапі. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2010. Вип. 27. С. 139–147.

2. Майстришена М. А. Довідково-бібліографічне обслуговування бібліотеки БДФЕУ: дистанційні його форми. *Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі* : матеріали наук.-практ. інтернет-конф., присвяченої 210-річчю Харк. нац. мед. ун-ту та 95-річчю Наук. бібліотеки ХНМУ, Харків, 5–12 жовт. 2015 р. : Харків, 2015. С. 104–107.

3. Міліціна Л. В. Бібліотечне обслуговування в умовах пандемії. *Феномен бібліотек в сучасному світі* : зб. мат. II Всеукраїнської наук.-практ. конф. з міжнародною участю, Маріуполь, 30 вересня 2021 р. Маріуполь, 2021. С. 189–192.

4. Смоляр І. Трансформація бібліотечно-інформаційного обслуговування в умовах дистанційного сервісу. *Вісник Книжкової палати*. 2020. № 3. С. 17–20.

5. Фомичова К. С. Дистанційне бібліотечне обслуговування в умовах карантину. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/62367/1/%D0%A4%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%87%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%9A.pdf>.

References

1. Isaienko, O. (2010). Bibliotechnne dystantsiine obsluhovuvannia v Ukraini na suchasnomu etapi [Library remote service in Ukraine at the modern stage]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 27, 139-147. [In Ukrainian].

2. Maistryshena, M. A. (2015). Dovidkovo-bibliografichne obsluhovuvannia biblioteki BDFEU: dystantsiini yoho formy [Reference and bibliographic service of Bukovyna State University of Finance and Economics library: its remote forms]. In *Libraries and society: movement in time and space. Proceedings of the International Scientific and Practical Internet Conference dedicated to the 210th anniversary of the Kharkiv National Medical University and the 95th anniversary of the Scientific Library of the KhNMU* (pp. 104-107), Kharkiv, Ukraine. [In Ukrainian].

3. Militsina, L. V. (2021). Bibliotechnne obsluhovuvannia v umovakh pandemii [Library service in the conditions of a pandemic]. In *Collection of materials of the II All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation* (pp. 189-192), Mariupol State University. Mariupol, Ukraine. [In Ukrainian].

4. Smoliar, I. (2020). Transformatsiia bibliotechno-informatsiinoho obsluhovuvannia v umovakh dystantsiinoho servisu [Transformation of library and information services in the conditions of remote service]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 3, 17-20. [In Ukrainian].

5. Fomychova, K. S. Dystantsiine bibliotechnne obsluhovuvannia v umovakh karantynu [Remote library service under quarantine conditions]. Retrieved from <http://eprints.kname.edu.ua/62367/1/%D0%A4%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%87%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%9A.pdf> [In Ukrainian].

Antonii Rzheuskyi,

<https://orcid.org/0000-0001-8711-4163>,

Candidate of Sciences in Social Communications,

Doctoral Student,

National Academy of Management of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine)

Natalia Kunanets,

<https://orcid.org/0000-0003-3007-2462>,

Doctor of Sciences in Social Communications,

Professor of the Department of Information Systems and Networks,

Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine)

**REMOTE SERVICES OF SCIENTIFIC LIBRARIES OF CLASSICAL UNIVERSITIES
OF UKRAINE UNDER QUARANTINE AND MARTIAL STATE**

The relevance of the article lies in the study of remote services with which scientific libraries of classical universities of Ukraine serve their users in the conditions of a pandemic and martial law. A study of websites of scientific libraries of classical universities of Ukraine was conducted. **The purpose** of the study is to determine the distance services that the libraries of classical universities of Ukraine provide their users in the conditions of quarantine and martial law. Research methods. **General scientific research methods** are used: analysis, generalization, synthesis, comparative analysis. **Conclusions.** The study made it possible to determine the list of remote services presented on library websites: electronic delivery of documents (EDD), determination of UDC indexes, online consultations, virtual help, online consultant, online user registration, remote access to prepaid databases and databases, to which are provided with test access, literature search on the topic of research, mobile applications, online seminars and webinars, creation and maintenance of a researcher's profile in such scientific services as: ORCID, Google Academy, Scopus Author ID, Researcher ID, ResearchGate. A comparative analysis of remote services of libraries of classical universities of Ukraine was conducted. It was established that the library of Sumy State University is the leader in providing the largest list of remote services among libraries of classical universities of Ukraine during quarantine restrictions and martial law.

K e y w o r d s: website, library, service, martial law, remote services, quarantine.

National Academy of Management of Culture and Arts

Lavrskaya Street, 9, Kyiv, 02000, Ukraine

e-mail: antonii.v.rzheuskyi@lpnu.ua

Lviv Polytechnic National University

Stepana Banderu Street 32-a, Lviv 79013, Ukraine

e-mail: nek.lviv@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 6.03.2023 р.